

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

Cilt / Volume: 22 • Sayı / Issue: 1 • Haziran / June 2022 • 329-348

e-ISSN: 2564-6427 • DOI: 10.30627/cuilah.1074205

İSTAHRÎ VE MUHALİF GÖRÜŞLERİ BAĞLAMINDA FIKHÎ YÖNÜ (AİLE HUKUKU EKSENİNDE)

Fiqh Aspect in the Context of Istahri and Opposition Views (On the Axis of Family Law)

İbrahim SİZGEN

Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Hatay, Türkiye

Assist. Prof., Hatay Mustafa Kemal University Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Hatay, Turkey

ibrahimsizgen@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3669-8589>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/ Received: 15.02.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 10.06.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.06.2022

Bu çalışma, *İstahri'nin Muhalif Görüşleri ve Şafî Mezhebindeki Yeri (İbadetler ve Aile Hukuku Özelinde)* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (İbrahim Sizgen)

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

İSTAHRÎ VE MUHALİF GÖRÜŞLERİ BAĞLAMINDA FIKHÎ YÖNÜ (AİLE HUKUKU EKSENİNDE)

Fiqh Aspect in the Context of Istahri and Opposition Views (On the Axis of Family Law)

Öz

Bağdat Şâfiî hukukçusu İstahrî'nin (ö. 328/940), hayatına yer verilen tabakât kaynaklarında başta fûrû-ı fikhî sahasında olmak üzere birden fazla eser telif ettiği belirtilse de kendisinden ictihâdî görüşlerini ihtiva eden derli toplu bir kitap –görüldüğü kadarıyla- tespit edilememiştir. Ancak şu kadarı var ki onun söz konusu ictihâdî görüşlerine Şâfiî mezhebinin birçok kaynağında yer verildiğine rastlanmaktadır. İstahrî, Râfiî el-Kazvîni (ö. 623/1226) ve Nevevî (ö. 676/1277) tarafından mezhepte müftâ bih kabul edilen görüşlere ekseriyetle muvafık kalsa da bazı meselelerde mezhebe muhalif farklı görüşler ileri sürdüğü görülmektedir. İstahrî'nin mezhebe büyük zenginlik kazandıran farklı görüşleri, -her ne kadar Şâfiî fukahası tarafından tenkite tabi tutulsa da- ictihâd açısından dikkate değer görülmüş ve İstahrî'nin görüşleri sonraki dönemlerde kaleme alınan birçok Şâfiî fikhî eserlerinde zikredilmiştir. Bu çalışmada, Şâfiî müctehid sıralamasında “ashâbü'l-wücûh/müctehid fi'l-mezheb” kategorisinde değerlendirilen İstahrî'nin hayatı, eğitimi ve telifâtı gibi bir takım bilgilere kısaca değindikten sonra aile hukuku ekseninde mezhebe muhalif bazı görüşleri ele alınacaktır. Söz konusu çalışmayla İstahrî'yi müntesibi olduğu mezhebe muhalefet etmeye sevk eden sâikler tespit edilerek onun fikhî yönü ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Müctehid, İstahrî, Ashâbü'l-wücûh, Aile hukuku, Muhalif.

Abstract

Although it is stated that the Baghdad Shafi'i jurist Istahri (d. 328/940) wrote more than one work, especially in the field of fiqh, in his biography works, which include his life, a compact book containing his ijthad views could not be identified -as far as it seems. Although Istahri mostly agrees with the views accepted as fundamental in the madhhab by Rafi al-Kazvini (d. 623/1226) and Nevevi (d. 676/1277), it is seen that he put forward different views on some issues. Istahri's different views, which brought great wealth to the sect, were considered remarkable in terms of ijthad, although they were criticized by the Shafi'i scholars, and Istahri's views were mentioned in many Shafi'i fiqh works written in later periods. In this study, after briefly mentioning some information such as Istahri's life, education and copyright, which is evaluated in the category of "ashâbü'l-wücûh / muctehid fi'l-madhhab" in the order of Shafi'i mujtahid, some of his opinions against the sect in the axis of family law will be discussed. With the study in question, the motives that led Istahri to oppose the sect he is a follower of will be determined and his fiqh aspect will be revealed.

Keywords: Mujtahid, Istahri, Ashabu'l-wücûh, Family law, Opposition.

GİRİŞ

Mütekaddimîn dönemi Bağdat Şâfiî müctehidlerinden Enmâtî'nin yetiştirdiği önemli öğrencilerden biri olan İstahrî'nin ictihad düşüncesinin ortaya çıkarılması müntesibi olduğu Şâfiî mezhebinin gelişimini anlama noktasında önemlidir.

İstahrî, Şâfiî fıkıh düşüncesinin mihenk taşlarından biri olduğu muhakkaktır. Nitekim onun ictihâdî görüşlerine gerek mezhep içi gerekse mezhep dışı mufassal ve mukayeseli olarak kaleme alınan birçok temel eserde yer verilmiştir. Bu durum İstahrî'nin ulema nezdinde dikkate değer bir fakih olduğunu göstermektedir.

İstahrî'nin fûrû meselelerinde mezhebe muvafık kaldığı görüşlerine yer verildiği gibi خلافاً لأبي سعيد الإصطخري "Bu, Ebû Saîd'in görüşüdür" veya "هوَ قَوْلُ أَبِي سَعِيدٍ "Ebû Saîd el-İstahrî'nin hilâfına" "دَهَبَ أَبُو سَعِيدٍ "Ebû Saîd, şu görüşü ileri sürmüştür" şeklinde kayıtlar düşülerek bir takım konularda muhalefet ettiği tespit edilmiştir.

Bu çalışmada İstahrî'yi kısaca tanıttıktan sonra ibadet konuları ekseninde mezhebe muhalif davranmasına sevk eden sâiklere yer verilerek onun fikhî yönü ortaya konulacaktır.

1. İSTAHRÎ'NİN KISA BİYOGRAFİSİ

1.1. Doğumu ve Eğitimi

Tam adı, Hasan b. Ahmed b. Yezîd b. İsâ b. el-Fadl b. Beşşâr b. Abdilhamîd b. Abdillâh b. Hânî' b. Kabîsa b. 'Amr b. 'Âmir olup h. 244/858 senesinde İran'ın İstahr şehrinde doğmuştur.¹ Künyesi, Ebû Saîd olmakla birlikte "İstahrî" nisbesiyle şöhret bulmuş Bağdat Şâfiî fukahasıdır.²

İstahrî'nin -görüldüğü kadarıyla- terâcim kaynaklarında ilmî seyahatlerine değinilmemiş; ancak bilinmeyen bir tarihte Bağdat'a giderek orada alanında uzman birçok muhaddisten hadis ilmi ve usûlü yanında Şâfiî fikhına ilişkin dersler aldığına yer verilmiştir.³

İstahrî'yi yaşadığı dönemin "İmâmı/Şeyhi" kılan⁴ Enmâtî'den fıkıh; Hafs b. Amr er-Rebâlî (ö. 258/872),⁵ Sa'dân b. Nasr el-Bezzâz (ö. 265/878),⁶ Ahmed b. Mansûr er-Remâdî,⁷ Abbâs b. Muhammed ed-Dûrî (ö. 271/885),⁸ İsâ b. Ca'fer el-Verrâk (ö. 272/886)⁹ ve daha birçok kişiden hadis ilmini tahsil etmiştir. O, fıkıh ve hadis ilmindeki vukufundan dolayı Irak muhiti Şâfiî fukahası reisi kabul edilmiştir. Nitekim Ebû İshâk el-Mervezî, fıkıh tedris etmek üzere Bağdat'a geldiğinde İbn Süreyc ve İstahrî dışında fûrû-i fıkıh derslerine katılabileceği başka bir hoca göremediğini ifade etmiştir. Yine talebesi Ebû İshâk el-Mervezî, hocası İstahrî'nin huzurunda onun izni olmadıkça fetva veremediğini ifade ederek hocasının ilmen birikimli olduğuna temas etmiştir.¹⁰ İstahrî, birçok kişiye fıkıh ve hadis ilimlerine yönelik dersler vermiştir. Bu bağlamda İstahrî'den ilim tahsil eden öğrencilerden öne çıkan bazı talebeleri ise şunlardır: Ebû İshâk el-

¹ Sübkî, Ebû Nasr Tâciiddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi, *Tabakâtu's-şâfi'yyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâcî, (Dâru Hicr, byy h. 1413), 3/230; İbn Kâdî Şühbe, *Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed, Tabakâtu's-şâfi'yye*, thk. Hafız Abdülalim Han, (Beyrut: 'Âlemu'l-Kütüb, h. 1407), 1/109.

² Bağdâdî, Ebûbekir Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr 'Avvâd, (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2001), 8/206; Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvût, (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1983), 15/250.

³ Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Muhyiddîn b. Şeref, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât*, nşr. Komisyon, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts), 2/238.

⁴ Yâfi'î, Ebû Muhammed Affuddîn Abdullah b Es'ad, *Mir'âtu'l-cinân ve 'ibretu'l-yakazan*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 2/218.

⁵ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/207; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1986-2000), 24/227; İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, *Tabakâtu'l-fukahâi's-Şâfi'yyîn*, nşr. Ahmed Ömer Hâşim-Muhammed Ali Zeynühum, (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1993), 247.

⁶ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/207; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 15/ 251.

⁷ İbn Kesîr, *Tabakâtu'l-fukahâi's-Şâfi'yyîn*, 247.

⁸ Sübkî, *Tabakâtu's-şâfi'yyeti'l-kübrâ*, 3/230.

⁹ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 2/238.

¹⁰ İbn Kesîr, *Tabakâtu'l-fukahâi's-Şâfi'yyîn*, 247-248.

Mervezî,¹¹ Ubeyd el-Fakîh (ö. 360/971),¹² Ebü't-Tayyib el-Bağdâdî (ö. 373/983),¹³ Dârekutnî (ö. 385/995),¹⁴ ve diğerleri...

1.2. Telifâtı ve Vefatı

İktisap ettiği ilmî donanımı ve yoğun tedris faaliyetlerinden dolayı İstahrî'nin birçok eser telif ettiğine değinilmiştir. Ancak bu eserler, basılı ya da el yazması şeklinde –görüldüğü kadarıyla- günümüze ulaşmamıştır.

Bu eserler kısaca şöyledir:

a) Kitâbü'l-kadâ': Yargılama hukuk usûlüne dair yazdığı eseridir. İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) bu esere *Kitâbü'l-kadâ'*;¹⁵ Hacı Halife *Edebü'l-kadî 'alâ mezhebi's-Şâfi'î*,¹⁶ Ziriklî ise *Edebü'l-kadâ'*¹⁷ isimleriyle yer vermiştir. İsnevî alanında eşsiz olan bu eserin,¹⁸ hacimce küçük olduğunu belirtirken;¹⁹ İbn Kâdî Şühbe ise tek ciltten ibaret olduğunu ifade etmiştir.²⁰ Râfi' el-Kazvîni,²¹ Zekeriyâ el-Ensârî,²² İbn Hacer el-Heytemî,²³ Hatîb eş-Şirbînî,²⁴ Şemseddîn er-Remlî²⁵ ve daha birçok Şâfiî fukahası, söz konusu eserden nakilde bulunmuştur.

b) Şerhu'l-Müsta'mel fî fûrû'î'l-fikh: İstahrî tarafından Ebü'l-Hasen Mansûr b. İsmâil et-Temîmî'nin (ö. 306/918)²⁶ fûrû-i fıkha ilişkin telif ettiği *el-Müsta'mel* adlı esere şerh niteliğinde yazılmıştır.²⁷ Ancak bazı kaynaklarda söz konusu eserin Ebû Saîd el-İstahrî'ye değil de Ebû Muhammed el-İstahrî (ö. 384/994) adındaki bir fakihe ait olduğuna değinilmiştir.²⁸

c) Şerhu'l-cebr ve'l-mukâbele: İslâm matematikçisi Ebû Kâmil Şücâ' (ö. 339/950) tarafından hisâb ilmine dair yazılan *Kitâbü'l-Cebr ve'l-mukâbele* adlı esere şerh mahiyetinde yazılmıştır.²⁹ Kitabın isminden hareketle içeriğinde denklem yoluyla bilinenlerden bilinmeyen niceliklerin çıkarılması yöntemi konu edinmektedir.

¹¹ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtu's-şâfi'iyye*, 1/109.

¹² İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem, *Muhtasarı Târîhi Dimaşk*, thk. Rûhiyye en-Nehhâs vd., (Dimaşk: 1984), 15/245; Nail Okuyucu, "İstahrî, Ebû Saîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), 1/669.

¹³ İbnü'l-Farâdî, Ebü'l-Velîd Abdullah b. Muhammed, *Târîhu'l-'ulemâ ve'r-ruvât li'l-'ilm bi'l-Endelüs*, nşr. İzzet el-Attâr Hüseyinî, (Kahire: Matba'atü'l-Medenî, 1988), 2/116-117; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 26/546.

¹⁴ İbnü'l-Esir, Ebü's-Se'âdât el-Mübârek b. Muhammed, *Câmi'u'l-usûl fi ehâdîsi'r-Rasûl*, thk. Abdülkâdir el-Arnâvût vdğ., (Dimaşk-Beyrut: Mektebetü'l-Hulvânî-Mektebetü Dâri'l-Beyân, 1969-1972), 12/714.

¹⁵ İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî, *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*, (Beyrut: Dâru Sâdır, h. 1358), 6/302.

¹⁶ Hacı Halife, Mustafa b. Abdillâh er-Rûmî, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts), 1/1.

¹⁷ Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrûddîn b. Mahmûd b. Muhammed, *el-A'lâm*, (Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 2002), 2/179.

¹⁸ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 2/238.

¹⁹ İsnevî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdurrahîm b. el-Hasen, *Tabakâtu's-şâfi'iyye*, nşr: Kemâl Yûsuf el-Hût, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 1/34.

²⁰ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtu's-şâfi'iyye*, 1/110.

²¹ Râfi'î, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed, *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*, thk. Ali Muhammed Mu'avviz -Âdil Ahmed Abdülmevcûd, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 10/428; 13/142.

²² Ensârî, Ebû Yahyâ Zekeriyâ b. Muhammed, *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib*, (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1313), 2/453; 471; 3/71; 106.

²³ Heytemî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed, *Tuhfetu'l-muhtâc fi şerhi'l-Minhâc*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts), 7/92; 124.

²⁴ Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 4/142.

²⁵ Remlî, Şemsüddîn Muhammed b. Ebi'l-Abbâs, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 5/233; 6/130.

²⁶ Aslen Mısırlı olan bu zat, şairliği yanında fahih kimliğine de sahiptir. Fıkhi İmam Şâfi'î'nin talebelerinden almıştır. Fûrû-i fıkha dair *el-Vâcib*, *el-Müsta'mel* ve daha birçok eser yazmıştır. Sübkî, *Tabakâtu's-şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, 3/478.

²⁷ Hacı Halife, *Keşfü'z-zunûn* 2/1674; İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsarü'l-musannifîn*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1951-1955), 1/269.

²⁸ Şirâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî, *Tabakâtu'l-fukahâ*, nşr: İhsân Abbâs, (Beyrut: Dâru'r-Râidi'l-Arabî, 1970), 119.

²⁹ İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/269; 415.

- d) **el-Câmi' fi'l-hisâb**: Matematik sahasına ilişkin telif ettiği eserdir.³⁰
e) **el-Ferâ'izu'l-kebîr**: İstahrî'nin miras hukukuna dair kaleme aldığı eserdir.³¹
f) **eş-Şürût ve'l-vesâ'ik ve'l-mehâdir ve's-sicillât**: Kaynaklarda ilgili kitabın içeriğine ilişkin herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir.³² Ancak bahse konu kitabın tesmiyesinde yer alan kavramlar (şürût, vesâ'ik, mehâdir ve sicillât) üzerinden³³ kitabın içeriğinin genel olarak İslâm yargılama hukuk usûlü kapsamında yazıldığı, hukukî muameleleri, mahkemeye dair kayıtları, belgeleme ve tescil işini konu edindiği söylenebilir.

Yoğun ilmî tedrisat ve telif hayatından sonra İstahrî 328/940 yılı Bağdat'ta vefat etmiştir.³⁴ Cenazesi, Bağdat kabristanlarından Bâbüharb'e defnedilmiştir.³⁵ İstahrî'nin ölüm tarihinin 328/940 olduğu hususunda ittifak söz konusu iken; hangi ay ve günde öldüğü hususunda ihtilaf mevcuttur. Bazı kaynaklarda İstahrî'nin 12 ya da 14 Cemâziyelâhir Cuma günü vefat ettiği kaydedilirken;³⁶ bazıları Perşembe günü öldüğünü ancak cenazesinin Cuma namazından önce kaldırıldığını ifade etmiş³⁷ bazıları da İstahrî'nin öldüğü günü belirtmeksizin ilgili yılın Şabân veya Rebiu'l-âhir ayında vefat ettiğine dair nakilde bulunmuştur.³⁸

2. MUHALİF GÖRÜŞLERİ BAĞLAMINDA FIKHÎ YÖNÜ (AİLE HUKUKU EKSENİNDE)

2.1. Nikâh Akdinde İrade Beyanı

İslâm hukuku, diğer akitlerde olduğu gibi toplumsal ilişkileri tanzim eden nikâh akdinde de bazı temel rükünler ileri sürmüştür.³⁹ Söz konusu rükünler olmadan şer'an geçerli bir evlilik akdinden söz etmek mümkün değildir.⁴⁰ Bunlardan biri irade beyanı olarak ifade edilen sîgadır. Buna göre şer'î evliliğin tahakkuk edebilmesi için her iki tarafın (karı-koca) mahza kalbî ya da fiilî olarak nikâh akdine rıza göstermeleri yeterli görülmemiş aksine onlardan irade beyanını yani îcâb ve kabulü sarahaten gösteren lafızların sadır olması şart koşulmuştur. İcâb evlilik teklifi, kabul ise yapılan teklife müsbet şekilde cevap vermektir.⁴¹

Şâfiî fıkıh kaynaklarında tarafların irade beyanının Arap dilinin anlam yapısı çerçevesinde ele alındığı görülmüştür. Bu itibarla kişi, "evlendim" veya "nikâhladım" gibi sözcükler kullanmalıdır. Bunların yerine "satın aldım, rehin aldım veya kiraladım" gibi kelimeleri kullanması halinde nikâh akdi münakid olmaz.⁴² Nitekim şâri', Kur'an-ı Kerim'de nikâh akdine ilişkin "inkâh ve tezvîc" kavramlarını kullanmıştır.⁴³ Buna göre nikâh akdi esnasında tarafların evlenme niyeti olsa dahi "satın aldım ve rehin aldım" gibi bir lafzı istimal etmeleri halinde söz konusu irade beyanı şer'an geçersiz sayılır.⁴⁴ Görüldüğü üzere Şâfiî hukukçular, yanlış anlaşılmaya mahal vermemek maksadıyla irade beyanının, hibe ve temlik gibi zımında evlilik manası taşımayan ayrıca tarafların evliliğe dair niyetlerini açık bir şekilde göstermeyen kinâî lafızlarla münakid olmayacağını ittifakla belirtmişlerdir.⁴⁵ Şâfiî fakihler, tarafların akid esnasında

³⁰ İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb, *el-Fihrist*, (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1978), 393; İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/269.

³¹ Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/179.

³² İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/269.

³³ Her bir kavramın kendine has detaylı anlamı için bkz, Fahrettin Atar, "Şürût ve Sicillât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/270-273.

³⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 24/227; *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 15/252.

³⁵ Sübkî, *Tabakâtu's-şâfi'yyeti'l-kübrâ*, 3/233.

³⁶ İsnevî, *Tabakâtu's-şâfi'yye*, 1/34.

³⁷ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/208.

³⁸ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtu's-şâfi'yye*, 1/109.

³⁹ Zuhaylî, Muhammed, *el-Mu'temed fi'l-fikhi's-Şâfiî*, (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 2011), 4/11-13.

⁴⁰ Mehmet Selim Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, (Bursa: Emin Yayınları, 2017), 79.

⁴¹ Feşnî, Şihâbüddîn Ahmed b. Hicâzî, *Tehzîbu tuhfeti'l-habîb fi şerhi Nihâyeti't-tedrib*, (nşr. Müslim er-Ricâl, yy. 1996), 338; Fahrettin Atar, "Nikâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/112-117.

⁴² Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/118; Heytemî, *Tuhfetu'l-muhtâc*, 7/221.

⁴³ Nisâ, 4/22; Ahzâb, 33/37.

⁴⁴ Şâfiî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İdrîs, *el-Ümm*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1983), 5/40.

⁴⁵ Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed, *el-Hâvi'l-kebîr*, nşr. Ali Muhammed Mu'avvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 9/159; Şîrâzî, *el-Mühezzeb fi fikhî'l-İmami's-Şâfiî*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 2/438.

sarfetmeleri gereken irade beyanının (inkâh ve tezvîc) Arapça telaffuz edilmesinin gerekli olup olmadığı konusunda ihtilaf etmişlerdir.

Şâfiîlerden Ebû Hâmid el-İsferâyînî, “Allah’ın kelimesiyle kadınların ferçlerini helal kıldınız”⁴⁶hadisine binaen irade beyanının Arapça dışında herhangi bir dille münakid olmayacağını belirtmiştir. Nitekim hadiste yer alan Allah’ın kelimesinden maksat onun kelimedir. Allah’ın kelamı da Arapça’dır. Buna göre Arapça’yı bilmeyen kişiler ya Arap dilini öğrenecekler ya da nikâh akdi için Arapça’yı bilen birilerini kendilerine vekil tayin edeceklerdir. Ancak İsferâyînî’yi bu hususta kimse takip etmemiştir.⁴⁷ Dolayısıyla İsferâyînî’ye göre irade beyanında bulunacak kişilerin Arapça bilip bilmemelerine bakmaksızın akid esnasında kati surette inkâh ve tezvîc kavramlarının bizatihi telaffuz edilmesini zorunlu görmüştür.

Şâfiî fukahası ise, tarafların Arapça bilip bilmemelerine bakmaksızın irade beyanının Arapça dışında herhangi bir dille mümkün olduğu yönünde görüş beyan etmiştir. Onlar bu hususta akid esnasında irade beyanına yönelik Arapça dışında telaffuz edilen sözcüklerin, Arapça’daki inkâh ve tezvîc kavramlarıyla anlam bakımından aynı olduğunu ifade etmişlerdir.⁴⁸ Mezhepte sahih kabul edilen görüş budur.⁴⁹ Hanefî ve Mâlikî fukaha yanında⁵⁰ Hanbelî müctehidi Takiyüddîn İbn Teymiyye⁵¹ de bu fikirde birleşmiştir.

İstahrî, irade beyanında bulunacak kişinin Arapça’yı bilmesi halinde akid esnasında kesinlikle inkâh ve tezvîc kavramlarının telaffuz edilmesi gerektiğini beyan etmiştir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de evliliğe ilişkin “inkâh ve tezvîc” kavramlarına yer verilmiştir.⁵² Dolayısıyla irade beyanında bulunacak kişi Arapça’yı bilmesi durumunda akid esnasında inkâh ve tezvîc kavramlarını kullanmazsa söz konusu akid geçersiz olur.⁵³ Hanbelî fukahası bu kanaattedir.⁵⁴

Yukarıdaki tartışmadan anlaşılacağı üzere İstahrî, bu konuda mezhebin sahih kabul ettiği görüşe muhalefet etmiştir. Ancak Şâfiî fukahası, İstahrî’nin ilgili görüşünü tutarlı bulmayıp birkaç açıdan eleştirmiştir. Şöyle ki, Kur’an’ın bütün ayetlerinde i’câz mevcut olduğu gibi içerisinde inkâh ve tezvîcin yer aldığı mezkûr ayetlerde de i’câz vardır. Ancak söz konusu i’câz, Kur’an’ın nazmı dışında hiçbir yerde (nikâh akdi gibi) bulunmaz.⁵⁵ Bu itibarla nikâh akdinde i’câz bulunmadığından akid anında tarafların irade beyanında inkâh ve tezvîc kavramlarını Arapça telaffuz etmeye zorlanmaları doğru olmaz. Dolayısıyla Kur’anî iki tabirde (inkâh ve tezvîc) i’câz var deyip⁵⁶ irade beyanı hususunda Arapça bilenleri bu kavramların Arapça telaffuzuna münhasır kılmak kabul edilemez. Zira bu iki lafzın karşı tarafı mu’ciz kılacak bir yanı yoktur.⁵⁷ Bununla birlikte nikâh akdinden maksat, temliktir. Söz konusu temlik ise, inkâh ve

⁴⁶ Müslim, “Hac”, 147.

⁴⁷ Mâverdî, *el-Hâvî*, 9/155; Nevevî, *el-Mecmû’ şerhu’l-Mühezzeb*, (Mısır: İdâretü’t-Tıbâ’ati’l-Münîriyye, ts), 16/209.

⁴⁸ Mâverdî, *el-Hâvî*, 9/153; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/438; Nevevî, *el-Mecmû’*, 16/212.

⁴⁹ Nevevî, *Ravdatü’t-tâlibîn ve ‘umdetü’l-müttakîn*, nşr. Züheyr eş-Şâviş, (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî, 1991), 7/36.

⁵⁰ Hanefî ve Mâlikî kaynaklarında irade beyanının Arapça telaffuz edilmesi hususuna yer verilmemiştir. Ancak bu fakihlerin irade beyanında inkâh ve tezvîc kavramları yanında mülkiyetin nakline sebebiyet veren “kiraladım, satın aldım” gibi lafızlarla evlilik akdini sahih görmeleri, irade beyanının Arapça dışında herhangi bir dille telaffuz edilebilirliğinin cevazına dair karine teşkil ettiği söylenebilir. Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes’ûd, *Bedâi’u’s-sanâi’ fi tertîbi’s-şerâi’*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1986), 2/29; Merğînânî, Ebü’l-Hasen Ali b. Ebî Bekr, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti’l-mübtedî*, nşr. Nu’aym Eşref Nûr Muhammed, (Pakistan: İdâretü’l-Kur’ân ve’l-Ulûmi’l-İslâmiyye, 1417), 1/185; Karâfî, Ebü’l-Abbâs Ahmed b. İdrîs, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Haccî, (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1994), 8/98.

⁵¹ İbn Teymiyye, Takiyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm, *Mecmû’u’l-fetâvâ*, nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım en-Necdî, (Medine: Mecma’u’l-Meliki Fehd, 2004), 32/15.

⁵² Nisâ, 4/22; Ahzâb, 33/37.

⁵³ Mâverdî, *el-Hâvî*, 4/155; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/438. Râfi’î el-Kazvîni’nin aktardığına göre İstahrî’ye nispet edilen bir başka kanaatte o, tarafların Arapça’yı bilip bilmemesine itibar etmeksizin mutlak manada irade beyanının kesinlikle Arapça olması gerektiğini ifade etmiştir. Râfi’î, *el-Azîz*, 7/493.

⁵⁴ İbn Kudâme, Ebü’l-Ferec Abdurrahmân b. Muhammed, *eş-Şerhu’l-kebîr ‘alâ metni’l-Mukni’*, nşr. (Beyrut: Dâru’l-Menâr, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1983), 7/372; Buhûfî, Mansûr b. Yûnus, *Keşşâfü’l-kinâ’ ‘an metni’l-İknâ’*, (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1983), 5/37-38.

⁵⁵ Mâverdî, *el-Hâvî*, 9/55.

⁵⁶ Râfi’î, *el-Azîz*, 7/493.

⁵⁷ Ensârî, *Esne’l-metâlib*, 3/118.

tezvîc kavramlarının Arapça söylemiyle meydana geldiği gibi bu iki kavramı zımında barındıran Arapça dışında her türlü lafzın söylemiyle de vukuu mümkündür.⁵⁸

Görüldüğü kadarıyla evlilikle ilgili nazil olan ayetler müvacehesinde İstahrî'nin meseleye son derece literal yaklaştığı anlaşılmaktadır. Şâfiî fukahasının bu konudaki kanaatinin dikkate değer olduğu söylenebilir. Nitekim şâri', evlilikle ilgili nazil buyurduğu ayetlerde "evlenin" fiilini "inkâh ya da tezvîc" sözcükleriyle tahsis etmeyip mutlak tutmuştur. Dolayısıyla şâri', kullarından evlenmelerini istemiş ancak onların nikâh akdi esnasında irade beyanında bulunacakları vakit inkâh ve tezvîc kavramlarını bizzat Arapça telaffuz etmelerini istememiştir.⁵⁹ Ayrıca şâri', kulları için zorluk değil kolaylık dilediğini açıkça belirtmiştir.⁶⁰ Bu çerçeveden hareketle irade beyanında inkâh ve tezvîc kavramlarının evlenecek kişi için akid esnasında telaffuz edilmesini zorunlu görmek, şâri'in vazettiği kolaylık ilkesiyle bağdaşmamaktadır. Bununla birlikte nikâh akdi, -akid olması hasebiyle- bey'e benzemektedir.⁶¹ Buna göre bey' ile ilgili işlemlerde Arapça telaffuz şart koşulmadığı gibi nikâh akdinde yer alan irade beyanında da Arapça söylemi şart koşulmamalıdır. Ayrıca nikâh, neslin çoğalması ve toplumun en küçük yapı taşı kabul edilen ailenin oluşumu için amaçtır. Aile müessesinin bireyleri olan damat ve gelin adayının nikâh akdi esnasında tartışmaya mahal vermeyecek ölçüde evliliğe yönelik irade beyanlarını anlaşılır, tam ve net olacak şekilde istedikleri herhangi bir dille ortaya koyup söz konusu akdi gerçekleştirmeleri, İslâm hukukunun ruhuna uygundur.⁶²

2.2. Veli İzninin Nikâh Akdine Etkisi

Nikâh akdi, aile müessesesinin kurulması bakımından önemli bir akitir.⁶³ Bu sebeple tarafların yani kadın ile erkeğin evlenmek üzere mücerreden anlaşmaları, cumhûr-ı fukaha (Hanefîler dışında)⁶⁴ tarafından yeterli görülmemiş; bunun yanında "*Velisiz nikâh olmaz*"⁶⁵ hadisine müsteniden evlenmek isteyen kadının velisinin izninin olması şartına vurguda bulunularak veli olmadan gerçekleştirilen nikâh akdi geçersiz sayılmıştır.⁶⁶ Veli, bir başkası adına bağlayıcı karar alma ve bu kararı uygulama yetkisini elinde bulunduran kişidir.⁶⁷ Fıkıh literatüründe söz konusu yetkiye velâyet denir.⁶⁸ Nikâhta velinin bulunmasından maksat, kızın maslahatının gözetilmesi, hak ve hukukunun muhafaza edilmesi olduğundan⁶⁹ bâkire, küçük veya ergenlik çağına ulaşmış (bâliğa) kızın evlendirilmesinde veli, yetkili merci olarak görülmüştür.⁷⁰ Kızın maslahatını gözetebilmesi adına velinin, aklî dengesinin yerinde olmasıyla birlikte aşırı hasta, köle, sefih ve zihni karışık kişilerden olmaması gerekir.⁷¹ Nikâhta velâyet

⁵⁸ Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 2/38; Nevevî, *el-Mecmû'*, 16/209-210.

⁵⁹ İbn Useymin, Muhammed b. Sâlih, *eş-Şerhu'l-mümti' 'alâ Zâdi'l-müstakni'*, thrc. Muhammed b. Süleymân, (Demmam: Dâru İbni'l-Cevzî, 1422-1428), 12/38.

⁶⁰ Bakara, 2/185.

⁶¹ İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 7/373.

⁶² Zeydân, Abdülkerim, *el-Medhal li dirâseti's-şer'ati'l-İslâmî*, (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2002), 248.

⁶³ Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 60; Ömer Korkmaz, Osmanlı Uygulamaları Işığında Küçüklerin Evlendirilmesi ve Veli İzinsiz Nikâh, *Bilimname XXXVII*, 2019/1, 453-475.

⁶⁴ Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî-Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî, 1992), 2/100; Menbecî, Ebû Muhammed Ali b. Zekeriyâ, *el-Lübâb fi'l-cem'i beyne's-sünneti ve'l-Kitâb*, thk. Muhammed Fadl, (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, ts), 2/656.

⁶⁵ İbn Mâce, "Nikâh", 15.

⁶⁶ Rûyânî, Ebû'l-Mehâsin Fahrülislâm Abdülvâhid b. İsmâil, *Bahru'l-mezheb fi furû'i's-şâfiyye*, thk. Târik Fethî es-Seyyid, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 9/34; Buhûtî, *er-Ravdu'l-murbi' şerhu Zâdi'l-müstakni'*, thrc. Abdülkuddûs Muhammed Nezîr, (Riyad-Beyrut: Dâru'l-Müeyyed-Müessesetü'r-Risâle, ts), 514.

⁶⁷ Fatih Çınar, Şevkânî'ye Göre Nikâhta Veli Meselesi, *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2016; 3(5), s. 186.

⁶⁸ H. Yunus Apaydın, "Velâyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/15-16.

⁶⁹ Zuhaylî, *el-Mu'temed*, 4/61.

⁷⁰ Rûyânî, *Bahru'l-mezheb*, 9/36; Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/201.

⁷¹ Cüveynî, Ebû'l-Me'âlf Abdülmelik b. Abdillâh, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2007), 12/49.

sıralaması miras hukukunda olduğu gibi baba, büyük baba (dede), öz kardeş, öz kardeşin oğlu, amca... şeklindedir.⁷²

Velinin izni alınmadan gerçekleştirilen nikâh akdinde taraflar muhâlea (karı-kocanın anlaşmasıyla evliliğe son verilmesi) ya da talâk yoluyla boşanmışsa bakılır; bu nikâh akdinin mahkemeye intikal etmesi halinde hâkim, taraflar arasında derhal tefrike hükmeder. Hâkimin kararıyla meydana gelen tefrik taraflar arasında bi'l-ittifak hukukî sonuç doğurmaz.⁷³ Ancak erkek kadını üç talâkla boşarsa aralarında geçici haramlık oluşup oluşmadığı konusunda iki görüş varit olmuştur. Şâfiîlerin kâhir ekserinin benimsediği birinci görüşe göre, velinin izni alınmaksızın gerçekleştirilen nikâh akdi bâtil olduğundan taraflar arasında meydana gelen söz konusu boşama geçersizdir. Dolayısıyla haramlığın ortadan kalmaması için kadının bir başka erkekle evlenmesi şart değildir.⁷⁴

Şâfiîlerin çoğunluğuna göre, velinin izni alınmadan gerçekleştirilen nikâh akdinde tarafların talâk ya da muhâlea usulü ile boşanması halinde boşamanın hukukî sonuçları taraflar üzerine terettüp etmez. Nitekim velinin izni alınmaksızın akdolunan nikâh hükmen sahih değildir. Dolayısıyla inşa edildiği andan itibaren sahih kabul edilmeyen bir akde bazı haklar terettüp etmek doğru olmaz. Aynı şekilde rükünlerine uygun olarak icra edilen nikâhla kadın, temlik edilmektedir. Bu itibarla nikâh akdinin temel rükünlerinden olan velinin izninin alınması hususunun yer almadığı nikâh akdinde temlikten bahsedilemez. Dolayısıyla temlikin olmadığı yerde boşanmadan ve onun getireceği hukukî sonuçlardan söz edilemez. Zira velinin izni alınmadan gerçekleştirilen nikâhta taraflar arasında meydana gelen talâk, aralarında zevciyet bağı bulunmayan erkek ve kadının birbirilerini boşamasına benzemektedir. Buna göre aralarında evlilik akdi bulunmayan kişilerin talâkı, taraflar üzerine hukukî bir sonuç doğurmadığı gibi velinin izni alınmadan evlenen taraflar arasında vuku bulan talâk da tarafalar üzerine hukukî sonuçlar terettüp etmez. Mezhebin müftâ bih kanaati bu yöndedir.⁷⁵

İstahrî'ye göre ise velinin izni alınmadan gerçekleştirilen nikâh akdinde tarafların talâk ya da muhâlea usulü ile boşanması halinde boşamanın hukukî sonuçları taraflar üzerine terettüp eder. Nitekim velinin izni alınmaksızın akdolunan nikâhın sıhhati, fukahâ arasında muhtelefun fih konulardandır. Böyle bir meselede iki durumdan (nikâhın geçerli olup olmaması neticesinde talâkın vuku bulup bulmaması) en ağır olan hükme (nikâhın geçerli olması neticesinde talâkın vuku bulması) tutunmak, ihtiyat açısından dikkate değerdir.⁷⁶ Hanefî,⁷⁷ Mâlikî,⁷⁸ Şâfiî fukahâsından Ebû İshâk el-Mervezî, Ebû Alî b. Ebî Hureyre ve Ebû Hâmid el-Mervezî (ö. 362/972) yanında⁷⁹ Hanbelî müctehidler⁸⁰ bu kanaattedir.

İlgili tartışmada Şâfiî fukahası, "Velisiz nikâh olmaz"⁸¹ hadisin zâhirî tutumundan hareketle velisiz gerçekleştirilen nikâh akdini bâtil bulduklarından taraflar arasındaki talâkın

⁷² İbn Müflih, Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni'*, nşr. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfi'î, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 6/105-106. Geniş bilgi için bkz. Bedri Aslan, İslam Hukukunda Evlilikte Velâyetin Ortadan Kalkmasıyla Velinin Velayetinin Kime Gececeği Konusunun Değerlendirilmesi, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: IV Sayı:7, 2016/1, ss. 26-47.

⁷³ Mâverdî, *el-Hâvî*, 9/47-48; Mevâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf, *et-Tâc ve'l-iklîl li-Muhtasarı Halîl*, nşr. Zekeriyâ Umeyrât, (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 5/90-91. Talâkın (beynûnet-i kübrâ/bâin) hukukî sonuçları ise şunlardır: Karı-koca ilişkisi biter. İddet süresince kadının koca evinde kalması ve nafakasının koca tarafından temin edilmesi hakkı dışında karşılıklı haklar düşer. Kadın, iddetini tamamladıktan sonra başka biriyle evlenmedikçe ilk kocasıyla yeniden evlenemez. Kadın, mehrin tamamına müstehak olur. Karı-koca arasında miras hakkı sona erer. Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*, (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1985), 9/6964-6965.

⁷⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, 5/266; Mâverdî, *el-Hâvî*, 9/50; Rûyânî, *Bahru'l-mezheb*, 9/46; Râfi'î, *el-'Azîz*, 7/533.

⁷⁵ Rûyânî, *Bahru'l-mezheb*, 9/46; Nevevî, *el-Mecmû'*, 16/153; Heytemî, *Tuhfetu'l-muhtâc*, 7/239.

⁷⁶ Mâverdî, *el-Hâvî*, 9/50; Râfi'î, *el-'Azîz*, 7/533.

⁷⁷ Hanefî fukahası nikâhta velinin icâzetini şart koşmadıklarından velinin izni alınmadan gerçekleştirilen nikâh geçerli olmakla birlikte talâkın meydana gelmesi neticesinde boşamanın hukukî sonuçları taraflar üzerine doğrudan terettüp eder. Zeyla'î, Ebû Muhammed Osmân b. Ali, *Tebyînu'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dakâik*, (Bulak: Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1313-1315), 2/117.

⁷⁸ Mevâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 5/90.

⁷⁹ Rûyânî, *Bahru'l-mezheb*, 9/46; Râfi'î, *el-'Azîz*, 7/533.

⁸⁰ İbn Müflih, *el-Mübdî'*, 6/299.

⁸¹ İbn Mâce, "Nikâh", 15.

vukuu neticesinde talâka ilişkin hiçbir hukukî sonucun onlar hakkında terettüp etmeyeceğini ifade ettikleri görülmüştür. Meseleye ihtiyat ekseninde yaklaşan İstahrî'nin ise Mâlikî hukukçuların fûru meselelerinde sıklıkla kullandıkları mürâât-ı hilâf⁸² -muhtemelen- dikkate almış ve talâka bağlı hukukî sonuçların taraflar üzerinde terettüp edeceği kanaatini ortaya koymuştur. Bu itibarla İstahrî, velinin izni olmaksızın evlenen tarafların nikâh akdinin bâtil olduğu hükmünün ortaya çıkaracağı mefseleti (eşlerin birbirine varis olmaması ve nesebin sübut bulmaması vd.) göz önünde bulundurarak⁸³ ilgili meselede Şâfiî fukahasına muhalif davranmıştır.

İstahrî'nin bu tutumu, tercih açısından dikkate değer gözükmektedir. Nitekim velinin izni alınmadan gerçekleştirilen nikâh akdi, her ne kadar sıhhat açısından problemlili görünse de⁸⁴ nefâz (yürürlülük) itibarıyla mevkuftur, askıdadır.⁸⁵ Dolayısıyla askıda olan nikâh, velinin izin vermesiyle taraflar arasında doğrudan tahakkuk ederek sıhhat kazanır. Bu itibarla velinin izni olmadan gerçekleştirilen mevkuf bir akdin, yok hükmünde veya hiç olmamış gibi değerlendirilmesi kabul edilemez. Buna binaen velinin izni alınmadan gerçekleştirilen nikâh akdinde talâk sebebiyle doğan hukukî sonuçların taraflar üzerinde terettüp ettiğine hükmetmek özellikle kadının maslahatı açısından isabetli olacaktır. Nitekim hukukî sonuçların taraflar üzerinde terettüp edeceğine dair hükümle kadın, mesken ve mehir hakkı gibi lehine olan her türlü hukukî haklara sahip olacaktır.

2.3. Şahitlerin İhramlı Olması

Şâfiî müctehidler, "İhramlı kişi evlenemez ve evlendiremez"⁸⁶ hadisine dayanarak ihramın evliliğe engel olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre nikâh akdinin temel rükünleri arasında yer alan veli veya taraflardan (karı-koca) herhangi birinin ihramlı olması halinde söz konusu akid sahih kabul edilmez. Bu konuda ittifak mevcuttur.⁸⁷ Ancak onlar, evliliğin temel rükünlerinden olan şahitlerin ihramlı olmaları halinde nikâh akdinin sahih olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir.⁸⁸

Şâfiîlerin kâhir ekserine göre ihramlı kişinin şahitliği nikâh akdini sahih kılar. Onlar bu hususta "Veli ve iki adil şahit olmadan nikâh olmaz"⁸⁹ hadisinin zâhiriyle istidlâlde bulunmuşlardır. Nitekim Hz. Peygamber, bu hadiste şahitlerin sadece adil olmasını ön görmüş ihramlı ya da ihramsız olması arasında herhangi bir ayırmda bulunmamıştır.⁹⁰ Ayrıca şahitler, nikâh akdinin tarafları arasında yer almaz.⁹¹ Buna göre şahitlerin ihramlı olması, akdin sıhhatine mâni olmaz. Bununla birlikte nikâh akdi, îcâb ve kabulden müteşekkildir. Şahitlerin söz konusu îcâb ve kabule herhangi bir dahli yoktur.⁹² Mezhebin sahih görüşü budur.⁹³ Hanefî,⁹⁴ Mâlikî⁹⁵ ve Hanbelî hukukçularının da⁹⁶ Şâfiî fukahası ile aynı kanaatte oldukları görülmüştür.

⁸² Mürâât-ı hilâf; fıkıh usulüne ilişkin bir kavram olup teşri kılınan herhangi bir hükümde o hükmün doğurabileceği sonuçların dikkate alınmasını ifade eder. Mürâât-ı hilâf delili ile ilgili geniş bilgi için bkz. Fatih Orhan, *Fıkıh Usulünde Mürâât-ı Hilâf ve Hüccet Değeri*, *Usûl İslam Araştırmaları Dergisi*, (İstanbul: 2018), 29/97.

⁸³ Aslan, İctihad ve Fetva Faaliyetlerinde Olası Sonuçların Dikkate Alınması (İ'tibârü'l-Meâlât), *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (Konya: 2016), 27/206.

⁸⁴ Nevevî, *el-Mecmû'*, 16/153.

⁸⁵ İbn Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm, *el-İşrâf 'alâ mezâhibi 'ulemâ*, nşr. Ebû Hammâd Sağır Ahmed el-Ensârî, (Ra'sülhayme: Mektebetü Mekkete's-Sekâfiyye, 2004), 5/13.

⁸⁶ Ebû Dâvûd, "Hac", 38.

⁸⁷ Şâfiî, *el-Ümm*, 5/190; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 12/406. İlgili konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Çinar, *İslam Fıkıhına Göre İhramlı Halde Evlilik*, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 24, Haziran 2020, ss. 186-205.

⁸⁸ Gazzâlî, *el-Vasît*, 5/75.

⁸⁹ Dârekutnî, "Nikâh", 15.

⁹⁰ Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 12/406.

⁹¹ Şâfiî, *el-Ümm*, 5/84; Râfiî, *el-'Azîz*, 7/560.

⁹² Mâverdî, *el-Hâvî*, 4/126; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 1/385.

⁹³ Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/283.

⁹⁴ Hanefî fukahası ihramı, evlilik manilerinden görmemiştir. Dolayısıyla akdin temel unsurlarının (veli, taraflar ve şahitler) ihramlı olmaları akdin sıhhatine halel getirmez. Şeybânî, Muhammed b. el-Hasen, *Kitâbü'l-Hüccet 'alâ ehli'l-Medîne*, nşr. Seyyid Mehdî Hasan el-Kilânî, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983), 2/209.

İstahrî'ye göre ise ihramlı kişinin şahitliği nikâh akdini geçersiz kılar. O, ileri sürdüğü bu kanaati “İhramlı kişi ne nikâhlanabilir ne nikâhlayabilir ne de şahit olabilir”⁹⁷ hadisine dayandırmıştır. Nitekim Hz. Peygamber ilgili hadiste ihramlı kişinin açık bir şekilde nikâh akdinde şahit olamayacağı vurgusunda bulunmuştur. Ayrıca İstahrî, şahidi -nikâh akdinin kendisiyle mün'akid olduğu hususlardan biri olması bakımından- muhrim veliye kıyas etmiştir. Buna göre akdi gerçekleştirecek velinin ihramlı olmaması şart koşulduğu gibi akdin gerçekleşmesine tanıklık eden şahitlerin de ihramlı olmaması gerekir.⁹⁸ Hanbelî fukahâsından İbn Akîl el-Bağdâdî'nin (ö. 513/1119)⁹⁹ İstahrî ile aynı kanaatte olduğu görülmüştür.

Mezhebin sahih görüşüne muhâlif tutum sergileyen İstahrî'nin konuya ilişkin kanaati, “galat” olarak nitelendirilerek birkaç açıdan eleştirilmiştir.¹⁰⁰ Nitekim Şâfiî fukahası, İstahrî'nin istidlâl ettiği hadisin meşhur varyantında وَلَا يَشْهَدُ ifadesi yerine hadis kaynaklarında لَا يَخْطُبُ¹⁰¹ (dünür gönderemez) kelimesine yer verildiğini belirterek İstahrî'nin referans olarak getirdiği لَا يَشْهَدُ tarihinin sahih/sabit olmadığını ifade etmişlerdir. Nitekim hadis kaynaklarında لَا يَنْكُحُ الْمُخْرَمَ وَلَا يَنْكُحُ وَلَا يَشْهَدُ ibaresi ile ilgili herhangi bir metne yer verildiği görülmemiştir. Hadisin orijinali ise İmam Müslim'in rivayetinde yer alan لَا يَنْكُحُ الْمُخْرَمَ وَلَا يَنْكُحُ metnidir.¹⁰² Bu itibarla لَا يَشْهَدُ ifadesinin Hz. Osmân'ın (ö. 35/656) oğlu Ebân b. Osmân'ın (ö. 105/723) özel durumundan istinbat edilerek fukaha tarafından ziyadeleştirildiği ihtimali üzerinde durulmuştur. Nitekim aktarıldığına göre Ebân b. Osmân ihramlıyken kendisinin nikâh akdine şahitlik etmesi istenmiş o da ihramlı olduğunu belirterek bundan kaçınmıştır.¹⁰³ Şâfiî fukahası, وَلَا يَشْهَدُ varyantının velev ki sahih/sabit kabul edilmesi halinde söz konusu hadisin “ihramlı velinin akdetmek istediği nikâhta şahitler şahitlik yapamaz” şeklinde tevil edileceğini belirterek şahitlerin ihramlı olmasının akdin sıhhatine zarar vermeyeceğini, aksine velinin ihramlı olmasının akdin sıhhatini bâtlı kılacağına hükmetmişlerdir. Ayrıca onlar, İstahrî'nin konuya ilişkin şahidi veliye mukayesesini iki yönden tutarsız bulmuşlardır. Birincisi; veli, nikâh akdindeki taraflar (karı-koca) gibi -birinci dereceden-doğrudan taayyün eder. Bu durumda nikâh akdinde yer alan tarafların ihramlı olmaları akdi sahih kılmadığı gibi velinin de ihramlı olması akdi sahih kılmaz. Ancak şahitler, nikâh akdindeki veli gibi doğrudan taayyün etmediğinden şahitlerin ihramlı olması akdin sıhhatine mâni olmaz. İkincisi; velinin taraflar gibi nikâh akdine -îcâp kabul yönünden- dahli olabilmektedir. Ancak şahitlerin bu hususta herhangi bir dahli söz konusu olmamaktadır.¹⁰⁴

Bilindiği üzere ihram, ittifakla geçici evlilik manilerindedir.¹⁰⁵ İhramlının evlenmesinin yasaklanmasındaki maksat, -Hanefî fukahâsından Tahâvî'nin (ö. 321/933) de vurguladığı üzere- kişinin ihramlıyken cinsel ilişki kurmasına kapı açabileceği ihtimalidir.¹⁰⁶ Bu itibarla nikâh akdinde yer alan şahitlerde bu ihtimalin söz konusu olması düşünülemez. Dolayısıyla bahse konu evlilik engeli, her ne kadar doğrudan velileri ve tarafları kapsasa da bu engel, şahitlere teşmil edilemez. Bu açıdan nikâh akdinin kurulmasında veli ve taraflardan sonra gelen şahitlerin ihramlı olmaları söz konusu akdin sıhhatine hâlel getirmez.

⁹⁵ Mâlikîler akid esnasında şahitlerin bulunmasını nikâh akdinin sıhhat şartlarından görmemiş aksine mendup saymıştır. Tüsûlî, Ebû'l-Hasan Ali b. Abdisselâm, *el-Behce fi şerhi't-Tuhfe*, nşr. Muhammed Abdülkâdir Şâhîn, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 178. Mâlikî hukukçularının bu kanaatinden hareketle şahitlerin ihramlı olup olmamaları akdin sıhhatine hâlel getirmeyeceği görüşü dolaylı olarak ortaya çıkmaktadır.

⁹⁶ Nikâh akdinde şahitlik yapacak kişinin ihramlı olması mekruh olmakla birlikte caizdir. İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Muğni*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1405), 5/165; Rahîbânî, Mustafa es-Suyûtî, *Metâlibu uli'n-nuhâ fi şerhi Ğâyeti'l-muntehâ*, (Dimaşk: el-Mektebu'l-İslâmî, 1961), 2/347.

⁹⁷ Hadis kaynaklarında görüldüğü kadarıyla böyle bir hadise yer verilmemiştir. Kaldı ki ilgili hadisin sabit olmadığına ilerde değinilmiştir.

⁹⁸ Mâverdî, *el-Hâvî*, 4/26; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/385; Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/284.

⁹⁹ İbn Müflih, *el-Mübdî'*, 3/148.

¹⁰⁰ Mâverdî, *el-Hâvî*, 4/126.

¹⁰¹ Müslim, “Nikâh”, 43.

¹⁰² Müslim, “Nikâh”, 41.

¹⁰³ Cüveynî, *Nihâyetu'l-matlab*, 12/406; Râfi'î, *el-'Aziz*, 7/560.

¹⁰⁴ Mâverdî, *el-Hâvî*, 4/126; Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/284.

¹⁰⁵ Cüveynî, *Nihâyetu'l-matlab*, 12/406.

¹⁰⁶ Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr-Muhammed Seyyid Câdelhak, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1994), 2/268.

2.4. Şarta Bağlı Talâkta Şartın Geçerlilik Süresi

Fıkıh kaynaklarında talâk-ı mu'allak başlığı altında incelemeye konu olan şarta bağlı talâkın, şart bildiren edâtların istimal edilerek müstakbelde olabirliği mümkün olan herhangi bir iş, söz ya da vaktin hâsıl olmasına bağlanmasıdır. Örneğin kocanın zevcesine hitaben "filanın evine girersen sen boşsun", "ne vakit benden izinsiz evden çıkarsan boşsun" ya da "filan ayda benden boşsun" gibi ifadeleri sarf etmesi halinde zevce tarafından boşamanın kendisine bağlandığı şartın vukuu durumunda talâk söz konusu olur.¹⁰⁷ Şartlı talâkta şartın tahakkuk etmesi halinde talâka dair fikhî sonuçlar taraflar arasında terettüp eder.

Meşruiyetini "Ey inananlar! Akitlere riayet edin"¹⁰⁸ ve "Müslümanlar şartlarına bağlıdır"¹⁰⁹ şerî naslarından alan şartlı talâkın şer'an geçerli olabilmesi için birtakım şartlar ileri sürülmüştür. Bu şartlardan birisi şartın telaffuz edilebilmesi için taraflar arasında zevciyyet ilişkisinin fiilî olarak devam etmesidir.¹¹⁰ Buna göre aralarında zevciyyet bağı bulunmayan ecnebi bir kadına şartlı talâkta bulunulması durumunda taraflar daha sonra evlenseler dahi talâk söz konusu olmaz. Nitekim şart söylendiği vakit aralarında fiilî bir evlilik bağı yoktur.¹¹¹

Koca, zevcesine yönelik şartlı talâkta bulunduktan sonra şart, henüz vaki olmadan muhâlaa, beynûnet-i kübrâ (üç talâk) ya da nikâhın feshi gibi bir sebepten ötürü taraflar arasında ayrılık gerçekleşse daha sonra şart, ayrılma döneminde tahakkuk etmeden taraflar yeniden nikâh akdinde bulunsa bu durumda şart, ikinci evlilik döneminde vaki olsa Züfer hariç Hanefî hukukçuları, şartın avdet etmeyeceğini dolayısıyla taraflar arasında talâkın vaki olmayacağını belirtmişlerdir. Çünkü boşamayı bağladığı ilk nikâh ortadan kalkmıştır.¹¹² Mâlikî hukukçuları ve Şâfiî fukahasının esah olarak nitelendirdiği kanaate göre ise söz konusu durumda şarta bağlı talâk gerçekleşir. Nitekim zevce, ikinci defa kocasıyla evlendiğinde ilk nikâhtan kalan boşama hakları kadına dönmüş olur. Ayrıca bu talâklar, önceki şartlarıyla birlikte döner ki bu da boşamanın örneğin eve girmeye bağlanmış olmasıdır.¹¹³ Hanbelî hukukçuları ise söz konusu durumda şartın ayrılma döneminde meydana gelip gelmemesine bakmaksızın şartın aynı zevceyle evlilik akdi içerisinde tahakkuk etmesini dikkate alarak mutlak surette talâkın vaki olacağına kâil olmuşlardır.¹¹⁴

Şartlı talâkta bulunan koca, henüz şart tahakkuk etmeden muhâlaa, beynûnet-i kübrâ ya da nikâhın feshi gibi herhangi bir sebepten ötürü zevcesini boşaması, daha sonra söz konusu şartın boşama döneminde meydana gelmesi, kocanın da muhâlaa ya da beynûnet-i kübrâ gibi bir sebeple boşadığı zevcesini yeniden nikâhlanması, ikinci nikâhtan sonra şartın tekrar tahakkuk etmesi ve bu durumda taraflar arasında şartın tahakkuk etmesi sebebiyle boşamanın vaki olup olmayacağı hususu tartışılmıştır.

Şâfiî fukahasına göre böyle bir durumda boşama gerçekleşmez. Nitekim eşlerin tekrar evlenmesinden sonra vaki olan şart, boşama döneminde -geçerli olmamakla birlikte- vaki olmuştur. Dolayısıyla şart, boşanma döneminde meydana gelmesiyle ikinci evlilikten sonra hukukî statüsünü yitirmiştir. Ayrıca söz konusu şart, tekrarı gerektirmeyen *إِنْ* ve *لَوْ* gibi edâtlarla yapıldığından¹¹⁵ vukuu bir defaya mahsus söylenmiş kabul edilir. Buna göre şartın ikinci bir defa vukuu itibar edilmez. Dolayısıyla şartın taalluk ettiği şey (örneğin kadının eve girmesi ile boş olması) zâil olunca şartın ikinci evlilikten sonra yeniden tahakkuk etmesiyle boşamanın vaki

¹⁰⁷ Zeydân, *el-Mufassal*, 7/471.

¹⁰⁸ Maide, 5/1.

¹⁰⁹ Dârekutnî, "İcâre", 13.

¹¹⁰ Zuhaylî, *el-Mu'temed*, 4/173. Ric'î talâk, evliliği ortadan kaldırmadığından ric'î talâkla iddetini bekleyen kadın ile kocası arasındaki zevciyyet bağı devam eder. Zeydân, *el-Mufassal*, 7/476.

¹¹¹ İbnü'l-Hâcib, *Câmi'u'l-ümmehât*, 293; Râfi'î, *el-'Azîz*, 8/576.

¹¹² Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 3/127.

¹¹³ Cüveynî, *Nihâyetu'l-matlab*, 13/314; Derdîr, Ebü'l-Berekât Ahmed b. Muhammed, *eş-Şerhu'l-kebîr*, (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts), 2/375.

¹¹⁴ Buhûtî, *Dekâiku uli'n-nuhâ li şerhi'l-müntehâ*, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1993), 3/71.

¹¹⁵ Ancak كَمَا (her defasında) gibi tekrar isteyen şart edâtıyla şartlı talâkın vaki olup olmamasıyla ilgili üç farklı görüş vardır. Râfi'î, *el-'Azîz*, 8/577.

olacağıının söylenmesi kabul edilemez.¹¹⁶ Mezhepte zâhir olan görüş budur.¹¹⁷ Hanefî,¹¹⁸ Mâlikî fukahası¹¹⁹ ve bir rivayette Ahmed b. Hanbel¹²⁰ bu görüştedir.

İstahrî'ye göre ise bu durumda boşama vaki olur. Nitekim önemli olan şartın genel anlamda evlilik döneminde meydana gelmesidir. Buna göre şart, ikinci evlilik döneminde dahi vaki olsa taraflar arasında boşama meydana gelir. Ayrıca şart, -her ne kadar boşama döneminde vuku bulsa da- evlilik dönemi içerisinde meydana gelmediğinden tesirsiz olup ikinci bir evlilik sürecinde dahi şer'an varlığını korumaktadır.¹²¹ Aynı şekilde karine-i hal itibariyle şartlı talâkta meydana gelen akitte, temlik (hanıma sahip olma) manası mukadderdir. Buna göre koca eşine "eve girersen sen boşsun" cümlesini sarfederken aslında bu cümlenin zımında "sen eşim olduğun halde/ أَنْتَ دَخَلْتَ الدَّارَ وَأَنْتَ زَوْجَتِي فَأَنْتَ طَالِقٌ" ifadesine yer vermiştir.¹²² Hanefî fukahasından Züfer¹²³ ve Hanbelî fukahası¹²⁴ bu görüştedir.

Görüldüğü üzere İstahrî bu meselede mezhebin zâhir kabul ettiği kavle muhalefet etmiştir. Ancak onun ileri sürdüğü görüşü, teyit etmek üzere getirdiği istidlâl, mezhep içerisinde eleştirilmiş "hata ve galat" olarak nitelendirilmiştir.¹²⁵ Nitekim kocanın hanımına yönelik sarf ettiği şart, doğrudan kadının zatına yöneliktir. Yani koca tarafından ileri sürülen şartta, zahire bakılır. Buna göre fazladan gizli şart (sen eşimken), koca tarafından sadır olan şart cümlesinin arasında takdir edilemez. Buna göre söz konusu şart, -geçerli olmasa da- boşama döneminde meydana gelmiştir. Dolayısıyla İstahrî'nin dediği gibi "kadın kocasının mülkünde iken" şeklinde bir takdirde bulunulamaz. Bu şuna benzer: Kişi hanımına hitaben kendisine ait bir evi göstererek "sen şu eve girersen benden boşsun" dese ve daha sonra o evi satsa, evi sattıktan sonra da hanımı o eve girse boşama meydana gelir. Zira burada evin mülk olup olmamasına itibar edilmez. İtibar edilecek tek şey kadının şart koşulan eve girip girmediğidir. Dolayısıyla burada "وَهِيَ فِي مَلْكِي" "o eve -benim mülkümde iken- girersen sen boşsun" şeklinde takdire gidilmediği gibi söz konusu meselede de cümle takdirine gidilmez.¹²⁶

Şartlı talâk, mecâzî manada yemine benzer.¹²⁷ Buna binaen "vallahi ders çalışırsan kitap okurum" diye yemin eden kişi dersin çalışılması neticesinde bir defa kitap okumakla yeminini yerine getirmiş sayılıyorsa aynı şekilde karısına yönelik "eve girersen boşsun" diyen kocanın hanımı da kocası tarafından şart koşulan eve boşama döneminde bir defa girse şart yerine gelmiş sayılır. Buna göre onlar daha sonra ikinci bir nikâhla evlense -hanıma hitaben yapılan söz konusu şart tekerrür etmemesi şartıyla- hanımı tekrar eve girse bu durumda şartlı boşama gerçekleşmez. Zira şart neticesinde boşama bir defa -boşandıkları süre zarfında- meydana gelmiştir. Bu minvalde Şâfiî fukahasının görüşü tercihe şayan görülmektedir.

2.5. Kadının İddet Bekleme Yeri

Talâk, eşler arasında vuku bulması neticesinde birtakım sonuçlar meydana getirir. Bu sonuçlardan birisi iddettir.¹²⁸ Kelime olarak iddet; "topluluk, adet ve saymak"¹²⁹ manasındadır. Fıkıh terminolojisinde ise taraflar arasındaki nikâh akdinin herhangi bir sebeple son bulması durumunda evliliğin izlerinin yok olması için beklenen süredir. Bu süre dolmadan kadın, bir

¹¹⁶ Cüveynî, *Nihâyetu'l-matlab*, 13/314.

¹¹⁷ Nevevî, *el-Mecmû'*, 17/243; Râfi'î, *el-'Azîz*, 8/577.

¹¹⁸ Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, *el-Mebsût*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1989), 6/96; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 3/127.

¹¹⁹ Derdîr, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 2/375-376.

¹²⁰ İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 8/230.

¹²¹ Cüveynî, *Nihâyetu'l-matlab*, 13/314.

¹²² Mâverdî, *el-Hâvî*, 10/22; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/41.

¹²³ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 3/127; Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/246.

¹²⁴ İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 8/230. Merdâvî, *el-İnsâf*, 8/423.

¹²⁵ Mâverdî, *el-Hâvî*, 10/22; Cüveynî, *Nihâyetu'l-matlab*, 13/314.

¹²⁶ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/41.

¹²⁷ Ebû Zehra, Muhammed, *el-Ahvâlu's-şahsiyye*, (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2005), 300.

¹²⁸ Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 259.

¹²⁹ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîd*, 846.

başkasıyla evlenemez.¹³⁰ Ancak “mümin kadınları nikâhlayıp da sonra cinsel birleşmeden önce boşamışsanız üzerine sayacağınız iddet yoktur”¹³¹ ayetinin hükmü gereğince nikâh akdinden sonra taraflar arasında cinsel birleşme meydana gelmeden vuku bulan boşamalarda kadının iddet yükümlülüğü yoktur.¹³²

Kadının hamile olup olmadığına müttali olabilmek amacıyla nesebin karışmasını önleme, ric’î talâkla boşanmış eşlere yeniden düşünme fırsatı tanıma, evlilik bağına bir anda yok etmeme gibi pek çok hikmeti bulunan iddet,¹³³ taraflara nafaka¹³⁴ ve mesken başta olmak üzere nesep, mirasçılık gibi birçok hak ve sorumluluklar getirmektedir.¹³⁵ Bu sebeple nikâh akdinin sona eriş şekline ve kadının fizyolojik durumuna (hamilelik, yaşça küçük veya büyük olma, temizlik ve ay hali dönemleri gibi) göre iddetin süresi değişkenlik arz etmektedir. Bu bağlamda İslâm hukukçuları, kadının fizyolojik durumunu dikkate alarak iddetin süresine dair hükümlere furû kitaplarında genişçe yer vermişlerdir.¹³⁶ Dolayısıyla çalışmanın amacını aşmamak maksadıyla burada kadınların hangi hallerde ne kadar süre ile iddet bekleyecekleri konularına -bu süreyi nerede geçireceği hususu hariç olmak kaydıyla- temas edilmeyecektir.

İslâm müctehidleri, “Onları (iddetleri süresince) gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun”¹³⁷ ayeti yanında Hz. Peygamber’in Füreya bnt. Mâlik hakkında buyurmuş olduğu “İddet süresi bitinceye kadar evinde kal!”¹³⁸ şer’î nasları dikkate alarak talâk, muhâlea veya fesh sebebiyle¹³⁹ iddet bekleyen kadının -nâsize (kadının evlilik hukukuna riayet etmemesi, geçimsiz davranması) olmaması şartıyla-¹⁴⁰ mesken hakkı bulunduğu hükmetmiştir.¹⁴¹ Ayrıca bu müctehidler, “Onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar”¹⁴² ayetini referans göstererek iddet bekleyen kadının iddeti bitinceye kadar yaşadığı meskeni terk etmemesi, ihtiyaçlarının giderilmesi kaydıyla kocasıyla birlikte yaşadığı evde kalması gerektiğini ifade etmişlerdir.¹⁴³ Buna göre kadın, kocası ile herhangi bir özür sebebi olmaksızın başka bir evde iddetini tamamlamak üzere anlaşsa dahi -iddet, Allah’ın hakkı kapsamında değerlendirildiğinden-¹⁴⁴ taraflar, Allah’ın emrine karşı gelmiş olurlar.¹⁴⁵ Ancak kadının iddet bekleyeceği meskenin pis, harabe ve güvenilir bölgede yer almaması gibi herhangi bir sebepten

¹³⁰ Feşnî, *Tehzîb*, 372.

¹³¹ Ahzab, 33/49.

¹³² Nevevî, *Ravdatu’t-tâlibîn*, 8/365.

¹³³ Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, 261.

¹³⁴ Nafakanın mahiyeti hakkında geniş bilgi için bkz, M. Zeki Uyanık, “İslâm Aile Hukukunda Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası” *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47/2019, s. 57-87.

¹³⁵ Derdîr, *eş-Şerhu’l-kebir*, 2/469.

¹³⁶ Suğdî, Ebü’l-Hasen Ali b. el-Huseyn, *en-Nütef fi’l-fetâvâ*, thk. Salahuddîn en-Nâhî, (Beyrut-Umman: Müessesetü’r-Risâle-Dâru’l-Furkân, 1984), 329-332; Derdîr, *eş-Şerhu’l-kebir*, 2/470-471.

¹³⁷ Talâk, 65/6.

¹³⁸ İbn Mâce, “Talâk”, 8.

¹³⁹ İrtidat etme, kadının Müslüman olması, radâ’ (süt emme sebebiyle hâsıl olan kardeşlik) ya da eşlerden birinin şer’î manada ayıplı (kusurlu) olmasıyla eşler arasında vaki olan boşamalar, fesh sebebiyle meydana gelen boşamalardır. Vefat iddeti bekleyen kadının mesken hakkının olup olmaması ihtilaflı olduğu gibi fesih sebebiyle boşanmış kadının mesken hakkının olup olmaması da fukaha arasında tartışmalı konulardandır. Nevevî, *Minhâcu’t-tâlibîn*, 256.

¹⁴⁰ Nâsize kadın nüşûzundan dönerse mesken hakkını elde eder. Nevevî, *Ravdat’u-tâlibîn*, 8/409-410.

¹⁴¹ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 2/124; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/126; Zerkeşî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *Şerhu’z-Zerkeşî ‘alâ Muhtasari’l-Hırakî*, nşr. Abdullah b. Abdurrahmân el-Cibrîn, (Riyad: Mektebetü’l-Ubeykân, 1993), 5/576.

¹⁴² Talâk, 65/1.

¹⁴³ İbn Rüşd el-Ced, Ebü’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *el-Beyân ve’t-tahsîl*, thk. Muhammed Haccî vd. (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1988), 6/216; Burhânüddîn el-Buhârî, Ebü’l-Me’âlî Mahmûd b. Ahmed, *el-Muhîtu’l-burhânî fi’l-fikhi’n-Nu’mânî*, thk. Abdülkerîm Sâmi el-Cündî, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2004), 3/467; Ensârî, *Esne’l-metâlib*, 3/404.

¹⁴⁴ Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, 3/205; Râfi’î, *el-Azîz*, 9/500.

¹⁴⁵ Kevsec, Ebü Ya’kûb İshâk b. Mansûr, *Mesâilü’l-İmâm Ahmed bin Hanbel ve İshâk bin Râheveyh*, thk. Muhammed b. Abdillâh ez-Zâhim, (Medine: Câmî’atü’l-İslâmiyye, 2004), 4/1762; Nevevî, *Ravdat’u-tâlibîn*, 8/410; Mağribî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Muhammed, *Mevâhibu’l-celîl li şerhi Muhtasari’l-Halîl*, thk. Zekeriyâ ‘Umeyrât, (yy: Dâru Âlemi’l-Kütüb, 2003), 5/510; İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm, *el-Bahru’r-râik şerhu Kenzi’d-dakâik*, nşr. Zekeriyâ ‘Umeyrât, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1997), 4/260.

ötürü ikamet etmeye elverişli olmaması halinde kadının iddetini tamamlamak üzere kocasından uygun bir mesken talep etme hakkı vardır.¹⁴⁶

Kadın, kocasından izin almadan bulunduğu evden başka bir eve taşınsa¹⁴⁷ daha sonra taraflar arasında kocanın ölümü ya da bâin talâk sebebiyle boşama vaki olsa bu durumda iddetini tamamlamak üzere ilk eve döner.¹⁴⁸ Ancak kadın, kocası boşamadan önce kendisinden izin alarak başka bir eve taşınsa daha sonra koca, kadını boşasa bu durumda kadın taşındığı evde diğer bir ifadeyle ikinci evde iddetini bekler.¹⁴⁹ Taşınacağı eve ulaşip ulaşmaması hükmü değiştirmez. Dolayısıyla bu durumda kadın iddet beklemek üzere birinci eve dönmez. Zira boşama, ikinci eve taşınma hususunda izin alındıktan sonra taraflar arasında meydana gelmiştir.¹⁵⁰

Kadın taşınma amacı gütmeksizin kocasından hac ibadetini ifa etmek üzere yolculuğa çıkma izni olsa daha sonra aralarında boşama meydana gelse bakılır: kadın, yaşadığı meskenen çıkıp ikamet ettiği mıntıkanın binalarını geçmişse¹⁵¹ o vakit kadının iddeti başlar ve yolculuğuna devam eder. Yolculuktan döndükten sonra ise kadının iddet süresi bitmemişse bu durumda kadın, iddet süresinden geri kalan günleri tartışmasız kocasıyla birlikte yaşadığı evde beklemekle geçirir.¹⁵² Ancak kadın, meskeninden çıkıp meskenin etrafında bulunan binaları geçmemişse bu durumda kadının iddet beklemek üzere meskenine dönüp dönmemesi hususunda fakihler tartışmıştır.¹⁵³

Çoğunluğu teşkil eden Şâfiî fukahasına göre kadın, bu durumda iddetini beklemek üzere hemen kocasının evine dönmelidir.¹⁵⁴ Çünkü kadın, ikamet ettiği meskenin etrafında bulunan binalardan uzaklaşmadığı sebebiyle hükmen mukîm mesabesinde olup henüz sefere başlamış sayılmaz. Bu durumda kadın, evden çıkmamış kabul edilir. Dolayısıyla iddet beklemek üzere hemen kocasının evine dönmesi gerekir.¹⁵⁵ Mezhepte esah olan kanaat budur.¹⁵⁶ Ayrıca Hanefî,¹⁵⁷ Mâlikî,¹⁵⁸ erken dönem Şâfiî fakihi Ebû İshâk el-Mervezî yanında¹⁵⁹ Hanbelî ulemasını da¹⁶⁰ Şâfiî fukahası ile bu konuda hemfikirdir.

¹⁴⁶ İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh, *Kitâbü'l-Kâfi fi fikhi ehli'l-Medîne el-Mâlikî*, nşr. Muhammed el-Morîtânî, (Riyad: Mektebetü'r-Riyâzi'l-Hadîsiyye, 1978), 2/624; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/404; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, 5/431.

¹⁴⁷ Taşınmaktan maksat kadının bir evden başka bir eve bedenen intikal etmesidir. Buna göre birinci evden kocasının iznini alarak ikinci eve taşınan kadın, eşyalarını almak üzere birinci eve gelse ve o vakit kocası onu boşasa bu durumda kadın, iddetini ikinci evde bekler. Nitekim kadın, boşama olmadan önce kocasından izin alarak ikinci eve bedenen taşınmıştır. Mâverdî, *el-Hâvî*, 11/260.

¹⁴⁸ Haraşî, *Şerhu'l-Haraşî*, 4/157; Meydânî, Abdülganî b. Tâlib, *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*, nşr. Mahmûd Emîn en-Nevâvî, (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts), 3/86.

¹⁴⁹ Râfi'î, *el-'Azîz*, 9/500-501; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/264. Ancak Mâlikî hukukçularına göre bu durumdaki kadın dilediği evde iddetini bekleyebilir. Haraşî, *Şerhu'l-Haraşî*, 4/158.

¹⁵⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, 5/243-244; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, 5/432.

¹⁵¹ Hanefî ve Mâlikî hukukçularına göre binalardan uzaklaşmadan maksat, kadının boşanma anındaki bulunduğu yerle ikamet ettiği yer arasındaki mesafenin üç günlük olmasıdır. Buna göre kadın, üç günlük mesafeden fazla yol katetmişse bu durumda kadının iddeti başlar eve dönmeyip yolculuğuna devam eder. Ancak üç günlük mesafeden az yol katetmişse bu durumda kadın iddetini beklemek üzere evine dönmelidir. İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik*, 4/261; Derdîr, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 2/485.

¹⁵² Râfi'î, *el-'Azîz*, 9/501-502; Merdâvî, *el-İnsâf*, 4/310.

¹⁵³ Nevevî, *Ravdat'u-tâlibîn*, 8/411.

¹⁵⁴ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/127; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 15/237-238.

¹⁵⁵ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/404.

¹⁵⁶ Nevevî, *el-Mecmû'*, 18/169.

¹⁵⁷ Kadının boşanma anındaki bulunduğu yerle ikamet ettiği yer arasındaki mesafenin üç günden az olması halinde kadın dönüp dönmeme hususunda serbesttir. Ancak üç günden fazla olması halinde ise yolculuğuna devam eder dolayısıyla evine dönmesi gerekmez. Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik*, 3/37.

¹⁵⁸ Kadının boşanma anındaki bulunduğu yerle ikamet ettiği yer arasındaki mesafenin üç günden az olması halinde kadın kesinlikle evine dönmelidir. Ancak üç günden fazla olması halinde ise kadın, evine dönmek suretiyle yolculuğuna devam eder. Mevvâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 5/508; Derdîr, *Şerhu'l-kebîr*, 2/485.

¹⁵⁹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/127.

¹⁶⁰ İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 9/167.

İstahrî'ye nispet edilen iki vecihten birine göre ise,¹⁶¹ kadın bu durumda iddet beklemek üzere kocasının evine dönmeye zorlanmaz. Dolayısıyla kadın, sefere devam etme ile kocasının meskenine dönme hususunda muhayyerdur.¹⁶² Nitekim kadın yolculuk yapmak üzere kocasından izin almıştır. Söz konusu izin, kadının kocasının evinde iddet bekleme zorunluluğunu sâkit kılar. Aynı şekilde kadının iddet bekleme hususu, kocasıyla ikamet ettiği evden ayrıldıktan sonra vuku bulmuştur. Bu durumda kadın, iddet bekleme yerinden uzaklaşmış kabul edilir.¹⁶³ Nitekim kadının boşanma durumu, iddet beklemesi gereken evden ayrıldıktan sonra vuku bulmuştur.¹⁶⁴ Ayrıca bu durumdaki kadının seferinin iptal edilerek iddet beklemek üzere evine dönmeye zorlanması, kadını maddi anlamda külfete sokabilir.¹⁶⁵ Ebû Yûsuf ve Muhammed,¹⁶⁶ İstahrî ile aynı kanaattedir.

Görüldüğü üzere Şâfiî fukahası bu durumdaki kadını, mukîm olan kişiye mukayese etmiştir. Bu itibarla onlar, mukîm kişiye -evinden uzaklaşmadığı gerekçesine binaen- seferilik hükümleri icra edilemediği gibi kocasından haccetmek üzere izin alan ve evinden çıkan kadının da boşanması durumunda -evinin binalarından uzaklaşmadığı için- iddet beklemek üzere derhal evine dönmeye hükmetmişlerdir. İstahrî ise, daha çok kadının yolculuk anında çektiği meşakkati dikkate alarak maslahat babından meseleye yaklaştığı ve haccetmek üzere yolculuğa çıkan kadının boşanması durumunda iddet beklemek için eve dönme zorunluluğunun olmadığına kâil olduğu görülmüştür.

Tarafların konuya dair gerekçeleri, görüldüğü kadarıyla tamamen içtihadîdir. Onları bu kanaate sevk eden hususun, İmam Şâfiî'nin "*Koca, karısının hacca ya da herhangi bir beldeye sefere çıkmasına müsaade etmesi halinde kadın, evden çıksa daha sonra kocasının ölmesi ya da dönüşü olmayan bir talâk ile karısını boşasa bu durumda kadın seferine devam etme ile iddet beklemek üzere eve dönme arasında muhayyerdur*"¹⁶⁷ kavli olduğu kanaatindeyiz. Nitekim Şâfiî fukahası, İmam Şâfiî'nin bahse konu kavlinde yer alan "sefer" ifadesinden hareketle "binalardan ayrılmadıkça/mufarakat etmedikçe" şeklinde bir kayıta bulunarak söz konusu kadının her ne kadar evinden çıkmış olsa da evinin mahallinde bulunan binalardan uzaklaşmadığı için seferilik hükmünün kendisine terettüp etmediğini buna binaen de iddetini beklemek üzere evine derhal dönmesi gerektiğini ifade etmiştir. İstahrî ise mezhep kurucusu İmam Şâfiî'nin ilgili kavlini tevil etmemiş hüküm bakımından zâhiri üzere bırakmıştır.¹⁶⁸ Dolayısıyla o, ileri sürdüğü gerekçesinden de anlaşılacağı üzere sefer anında muhtemel olacak meşakkatin mevcudiyeti bağlamında kadının maslahatını gözeterek bu kanaate varmıştır. Buna binaen kadının seferle ilgili çektiği cefa ve meşakkati dikkate alarak sefere devam etmesi ya da iddet beklemek üzere eve dönmesi arasında muhayyer bırakmıştır. Bu itibarla İstahrî'nin görüşü, "*meşakkat, teysîri celbeder*"¹⁶⁹ kaidesi bağlamında dikkate değer olduğu ifade edilebilir.

SONUÇ

Üçüncü neslin önde gelen Şâfiî hukukçularından İstahrî, usûlde mezhep kurucusu İmam Şâfiî'yi takip etmiş; ihtihadlarında Kitap, sünnet, icma ve kıyas gibi aslî ve ferî delilleri kullanarak fikhî meselelerde ictehad amelîyesini etkin olarak işletmesi sonucu kendi tercihlerini açıklamış, yer yer de İslâm aile hukuku ekseninde mezhebe muhalefet ettiği görülmüştür. Ancak onun bu muhalefeti doktrin içerisinde "hata, zayıf, galat ve şâz" gibi ifadelerle nitelendirilmiştir. Bu durum onun, ilmîne itibar edilmeyen bir fakih olmadığı izlenimini vermektedir; ancak böyle bir

¹⁶¹ Diğer vecihte ise İstahrî, bu hususta Şâfiî fukahası ile aynı görüşü benimsemiştir. Râfi'î, *el-'Azîz*, 9/502.

¹⁶² Mâverdi, *el-Hâvî*, 11/261.

¹⁶³ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/127.

¹⁶⁴ Nevevî, *el-Mecmû'*, 18/169.

¹⁶⁵ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/404.

¹⁶⁶ Nitekim onlar, mahreminin olması şartıyla kadının yolculuğa devam edebileceğine iddet beklemek üzere eve dönmeye zorlanmayacağına hükmetmişlerdir. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 3/207.

¹⁶⁷ Şâfiî, *el-Ümm*, 5/243.

¹⁶⁸ Râfi'î, *el-'Azîz*, 9/502.

¹⁶⁹ Attâr, Hasen b. Muhammed b. Mahmûd, *Hâşiyetü'l-Attâr 'alâ Cem'i'l-cevâmi'*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts),2/398.

kanaat isabetli değildir. Nitekim bu tür nitelemeler İstahrî'nin tamamen ictihad ehli olmasından neşet etmektedir.

Bu çalışmada ilmî birikiminin doğal bir sonucu olarak İstahrî'nin aile hukukuna ilişkin bir takım meselede mezhebe aykırı görüşleri ve onu muhalif davranmaya sevk eden sâikler tespit edilmiştir.

Bahse konu sâikler şu şekilde özetlenebilir:

- meseleye son derece literal yaklaşması,
- konuya ihtiyat ekseninde yaklaşp yer yer Mâlikî hukukçuların fûru meselelerinde sıklıkla kullandıkları mürâât-ı hilâf'ı dikkate alması,
- meseleye bir takım şer'î naslar ekseninde yaklaşması,
- şer'î nas yanında kıyası itibar etmesi,

İstahrî, bahse konu meselelerde ilgili sâiklerden sadece biriyle istidlâlde bulunurken bir kısmında ise birden fazla sâikle temellendirmeye gitmiştir. Şöyle ki İstahrî'nin ihramlı birinin nikâh akdinde şahitlik yapamayacağı şeklindeki kanaatinin temelinde “İhramlı kişi ne nikâhlanabilir ne de nikâhlayabilir ne de şahit olabilir” şer'î nassı yattığı gibi aynı zamanda muhrim şahidi, ihramlı veliye mukayese etmesi de yer almaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de evliliğe ilişkin “inkâh ve tezvîc” kavramlarına yer verildiği istidlâlden hareketle irade beyanında bulunacak kişinin Arapça'yı bilmesi halinde akid esnasında kesinlikle “inkâh ve tezvîc” kavramlarını telaffuz etmesi gerektiği kanaati ise meseleye literal bağlamda yaklaştığını ve bu yüzden mezhebe muhalefet ettiğini göstermektedir. Hakeza Hz. Peygamber'in eşleri arasında kasma bulunmasının vacip olmadığı şeklindeki kanaatine ise şer'î nas ve aklî temellendirme ekseninde vardığı görülmüştür. İstahrî'nin bazı ictihadlarında Mâlikî usulcüler tarafından sıklıkla kullanılan meşrû bir gerekçeye dayanarak karşı görüşün deliline göre amel etme (mürâât-ı hilâf) yöntemini kullanması, onun mezhep taassubuna düşmeden hareket ettiğini göstermektedir. Örneğin Şâfiî fukahasına göre veli izni alınmadan icra edilen nikâh akdi batıl olduğundan bu tarz sözde nikâhla evlenen tarafların aralarında talâk ve muhâlea meydana gelmesi durumunda bu herhangi bir sonuç doğurmayacaktır. Ancak İstahrî, sözü edilen yöntemle başvurarak söz konusu talâk veya muhâleanın hukukî bir sonuç doğuracağını, taraflara hak ve sorumluluk terettüp edeceğini belirtmiştir.

İstahrî'nin mezhebe muhalif kaldığı görüşlerin neredeyse tamamı, ictihâdî olup söz konusu görüşlerin fukaha tarafından son derece tartışmaya açık olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Apaydın, H. Yunus. “Velâyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2013. 43/15-16.

Aslan, Mehmet Selim. *İslâm Aile Hukuku*. Bursa: Emin Yayınları, 2017.

----- İctihad ve Fetva Faaliyetlerinde Olası Sonuçların Dikkate Alınması (İ'tibârul-Meâlât). *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 27/183-218. Konya: 2016.

Aslan, Bedri. İslam Hukukunda Evlilikte Velâyetin Ortadan Kalkmasıyla Velinin Velayetinin Kime Gececeği Konusunun Değerlendirilmesi. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: IV Sayı:7, 2016/1, ss. 26-47.

Atar, Fahrettin. “Nikâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/112-117. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

----- “Şürût ve Sicillât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/270-273. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Attâr, Hasen b. Muhammed b. Mahmûd. *Hâşiyetü'l-'Attâr 'alâ Cem'ül-cevâmi'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

- Bağdâdî, Ebûbekir Ahmed b. Ali. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşâr 'Avvâd, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2001.
- Berâzî'î, Ebû Saîd Halef b. Ebi'l-Kâsım. *et-Tehzîb fi'htisâri'l-Müdevvene*. nşr. Muhammed el-Emîn, Dubai: Dâru'l-Bühûs li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve İhyâi't-Türâs, 2002.
- Buceyrimî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer. *Buceyrimî 'ale'l-Hatîb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2007.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus. *Keşşâfü'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus. *er-Ravdu'l-murbi' şerhu Zâdi'l-müstakni'*. thrc. Abdülkuddûs Muhammed Nezîr, Riyad-Beyrut: Dâru'l-Müeyyed-Müessesetü'r-Risâle ts.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus. Dekâiku uli'n-nuhâ li şerhi'l-müntehâ*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1993.
- Burhânüddîn el-Buhârî, Ebü'l-Me'âlî Mahmûd b. Ahmed. *el-Muhîtu'l-burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*. thk. Abdülkerîm Sâmi el-Cündî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî-Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî, 1992.
- Cüveynî, Ebü'l-Me'âlî Abdülmelik b. Abdillâh. *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*. thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2007.
- Çinar, Fatih. Şevkânî'ye Göre Nikâhta Veli Meselesi. *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*. 2016; 3(5), s. 177-194.
- İslam Fikhına Göre İhramlı Halde Evlilik. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt: 11, Sayı: 24, Haziran 2020, ss. 186-205.
- Derdîr, Ebü'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *eş-Şerhu'l-kebîr*. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.
- Ebû Zehra, Muhammed. *el-Ahvâlu's-şahsiyye*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2005.
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zekerîyyâ b. Muhammed. *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib*. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1313.
- Feşnî, Şihâbüddîn Ahmed b. Hicâzî. *Tehzîbu tuhfeti'l-habîb fi şerhi Nihâyeti't-tedrîb*. nşr. Müslim er-Ricâl, yy. 1996.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-muhît*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2005.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *el-Vasît fi'l-mezheb*. thk. Ahmed Mahmud İbrahim, Kahire: Dâru's-Selâm, h. 1417.
- Hacı Halife, Mustafa b. Abdillâh er-Rûmî. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Haraşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *Şerhu'l-Haraşî 'alâ Muhtasari Halîl*. Bulak: Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1317.
- Haydarî, Kutbeddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh. *el-Lafzu'l-Mükerrem bi hasâisi'n-nebiyyi'l-mu'azzam*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Heytemî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed. *Tuhfetu'l-muhtâc fi şerhi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh. *Kitâbü'l-Kâfi fi fikhi ehli'l-Medîne el-Mâlikî*, nşr. Muhammed el-Morîtânî. Riyad: Mektebetü'r-Riyâzi'l-Hadîsiyye, 1978.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî. *el-Muntazam fi târihi'l-mülûk ve'l-ümem*. Beyrut: Dâru Sâdir, h. 1358.

- İbnü'l-Esîr, Ebü's-Se'âdât el-Mübârek b. Muhammed. *Câmi'u'l-usûl fî ehâdisi'r-Rasûl*. thk. Abdülkâdir el-Arnâvût vdğ., Dimaşk-Beyrut: Mektebetü'l-Hulvânî-Mektebetü Dâri'l-Beyân, 1969-1972.
- İbnü'l-Farâdî, Ebü'l-Velîd Abdullah b. Muhammed. *Târîhu'l-'ulemâ ve'r-ruvât li'l-'ilm bi'l-Endelüs*. nşr. İzzet el-Attâr Hüseyinî, Kahire: Matba'atü'l-Medenî, 1988.
- İbnü'l-Hâcib, Ebü Amr Osmân b. Ömer. *Câmi'u'l-ümmehât*. nşr. Ebü Abdirrahmân el-Ahdarî. Dimaşk-Beyrut: Dâru'l-Yemâme, 1998.
- İbn Hübeyre, Ebü'l-Muzaffer Yahyâ b. Muhammed. *el-İfsâh 'an me'âni's-sihâh*. nşr. Fuâd Abdülmün'im Ahmed. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1996.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd. *Fethu'l-kadîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Kâdî Şühbe, Takıyyüddîn Ebü Bekr b. Ahmed b. Muhammed. *Tabakâtu's-şâfiyye*. thk. Hafız Abdülalim Han, Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, h. 1407.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer. *Tabakâtu'l-fukahâi's-Şâfi'iyîn*, nşr. Ahmed Ömer Hâşim-Muhammed Ali Zeynühüm, Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1993.
- İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Muhammed. *eş-Şerhu'l-kebîr 'alâ metni'l-Mukni'*. (el-Muğni içinde) Beyrut: Dâru'l-Menâr, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1983.
- İbn Kudâme, Ebü Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muğni*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1405.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem. *Muhtasarü Târîhi Dimaşk*. thk. Rûhiyye en-Nehhâs vd., Dimaşk: 1984.
- İbn Müflih, Ebü İshâk İbrâhîm b. Muhammed. *el-Mübdi' fî şerhi'l-Mukni'*. nşr. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâîl eş-Şâfi'î, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Münzir, Ebü Bekr Muhammed b. İbrâhîm. *el-İsrâf 'alâ mezâhibi 'ulemâ*. nşr. Ebü Hammâd Sağîr Ahmed el-Ensârî. Ra'sülhayme: Mektebetü Mekkete's-Sekâfiyye, 2004.
- İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb. *el-Fihrist*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1978.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm. *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dakâik*. nşr. Zekerıyyâ Umeyrât, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Rüşd el-Ced, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *el-Beyân ve't-tahsîl*. thk. Muhammed Haccî vd. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm. *Mecmû'u'l-fetâvâ*. nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım en-Necdî. Medine: Mecma'u'l-Meliki Fehd, 2004.
- İbn Useymın, Muhammed b. Sâlih. *eş-Şerhu'l-mümti' 'alâ Zâdi'l-müstakni'*. thrc. Muhammed b. Süleymân. Demmam: Dâru İbni'l-Cevzî, 1422-1428.
- İsmâîl Paşa. *Hedıyyetü'l-'ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1951-1955.
- İsnevî, Ebü Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen. *Tabakâtu's-şâfiyye*. nşr: Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Karâfi, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. İdrîs. *ez-Zahîre*. thk. Muhammed Haccî, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebü Bekr b. Mes'ûd. *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Kevsec, Ebü Ya'kûb İshâk b. Mansûr. *Mesâilü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel ve İshâk bin Râhûye*. thk. Muhammed b. Abdillâh ez-Zâhim, Medine: Câmi'atü'l-İslâmiyye, 2004.

- Korkmaz, Ömer. Osmanlı Uygulamaları Işığında Küçüklerin Evlendirilmesi ve Veli İzinsiz Nikâh. *Bilimname XXXVII*, 2019/1, 453-475.
- Mağribî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed. *Mevâhibu'l-celîl li şerhi Muhtasari'l-Halîl*. thk. Zekeriyâ 'Umeyrât, Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, yy. 2003.
- Makrîzî, Takiyüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed. *İmtâ'u'l-esmâ'*. thk. Muhammed Abdulhamid en-Nemîsî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed. *el-Hâvi'l-kebîr*. nşr. Ali Muhammed Mu'avvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Menbecî, Ebû Muhammed Ali b. Zekeriyâ. *el-Lübâb fî'l-cem'i beyne's-sünneti ve'l-Kitâb*. thk. Muhammed Fadl. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, ts.
- Merğînânî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*. nşr. Nu'aym Eşref Nûr Muhammed, Pakistan: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmî'l-İslâmiyye, 1417.
- Mevvâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf. *et-Tâc ve'l-iklîl li-Muhtasari Halîl*. nşr. Zekeriyâ Umeyrât, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Meydânî, Abdülganî b. Tâlib. *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*. nşr. Mahmûd Emîn en-Nevâvî. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref. *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât*. nşr. Komisyon, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. Mısır: İdâretü't-Tıbbâ'ati'l-Müniriyye, ts.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref. *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*. nşr. Züheyr eş-Şâviş, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1991.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref. *Minhâcü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*. nşr. M. Muhammed Tâhir Şa'bân. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2005.
- Okuyucu, Nail. "İstahrî, Ebû Saîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/669. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.
- Orhan, Fatih. Fıkıh Usûlünde Mürâât-ı Hilâf ve Hüccet Değeri. *Usûl İslam Araştırmaları Dergisi*. 29/97-122. İstanbul: 2018.
- Rahîbânî, Mustafa es-Suyûtî. *Metâlibu uli'n-nuhâ fî şerhi Ğâyeti'l-müntehâ*. Dımaşk: el-Mektebu'l-İslâmî, 1961.
- Râfî'î, Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed. *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*. thk. Ali Muhammed Mu'avviz -Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Remlî, Şemsüddîn Muhammed b. Ebî'l-Abbâs. *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Rûyânî, Ebû'l-Mehâsin Fahrülsîlâm Abdülvâhid b. İsmâîl. *Bahru'l-mezheb fî furû'î's-şâfiyye*. thk. Târik Fethî es-Seyyid, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1989.
- Suğdî, Ebû'l-Hasen Ali b. el-Huseyn. *en-Nütef fî'l-fetâvâ*. thk. Salahuddîn en-Nâhî. Beyrut-Umman: Müessesetü'r-Risâle-Dâru'l-Furkân, 1984.
- Sübki, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi. *Tabakâtu's-şâfiyyeti'l-kubrâ*. thk. Mahmud Muhammed et-Tanâcî, Dâru Hicr, byy h. 1413.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1983.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Neylü'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr*. Lübnan: Beytu'l-Efkârî'd-Düveliyye, 2004.

- Şeybânî, Muhammed b. el-Hasen. *Kitâbü'l-Hücce 'alâ ehli'l-Medîne*. nşr. Seyyid Mehdî Hasan el-Kîlânî. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî. *Tabakâtü'l-fukahâ*. nşr: İhsân Abbâs, Beyrut: Dâru'r-Râidi'l-Arabî, 1970.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî. *el-Mühezzeb fî fikhî'l-İmami's-Şâfiî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu me'ânî'l-âsâr*. thk. Muhammed Zührî en-Neccâr-Muhammed Seyyid Câdelhak. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1994.
- Tüsûlî, Ebü'l-Hasan Ali b. Abdisselâm. *el-Behce fî şerhi't-Tuhfe*. nşr. Muhammed Abdülkâdir Şâhîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Uyanık, M. Zeki. "İslâm Aile Hukukunda Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47/2019, s. 57-87.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed, *et-Tefsîru'l-basît*. thk. Muhammed b. Sâlih b. Abdillâh el-Fevzân. Riyad: Câmî'atü'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, h. 1430.
- Yâfi'î, Ebû Muhammed Affuddîn Abdullah b Es'ad. *Mir'âtu'l-cinân ve 'ibretü'l-yakazan*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnâvût, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1983.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1986-2000.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtasari'l-Hırakî*. nşr. Abdullâh b. Abdurrahmân el-Cibrîn. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1993.
- Zeydân, Abdülkerim. *el-Medhal li dirâseti's-şer'ati'l-İslâmî*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2002.
- Zeydân, Abdülkerim. *el-Mufassal fî ahkâmî'l-mer'eti ve beyti'l-müslim*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1993.
- Zeyla'î, Ebû Muhammed Osmân b. Ali. *Tebyînu'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dakâik*. Bulak: Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1313-1315.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed. *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.
- Zuhaylî, Vehbe. *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1985.
- Zuhaylî, Muhammed. *el-Mu'temed fî'l-fikhî's-Şâfiî*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 2011.